

ВИЯВЛЕННЯ УМОВ ТА ПРИЧИН ЗЛОЧИННОСТІ – ОБ’ЄКТИВНА СКЛАДОВА КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Топчій Василь Васильович

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
директор навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
м. Ірпінь, Україна*

Топчій Оксана Василівна

*доктор юридичних наук, доцент, заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри англійської філології та методики викладання іноземної
мови факультету іноземних мов
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
м. Харків, Україна*

Як свідчить практика, сучасна державна політика України у сфері кримінально-процесуальної діяльності має одну досить суттєву ваду, а саме – у ній досі не закріплений такий правовий інститут, як «причини і умови, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення»¹.

Проте, деякі правові засади у цьому напрямі створені у підзаконних нормативно-правових актах, що можна було б взяти за основу видозміни змісту чинного Кримінального процесуального кодексу України. Зокрема, такий висновок витікає з результатів аналізу наказу Офісу Генерального прокурора від 30.09.2021 № 309 «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» та інших нормативно-правових актів, які стосуються процесу щодо запобігання кримінальним правопорушенням як з боку засуджених, так й інших осіб.

У такому ж контексті сформульовані й загальні правові джерела сьогодення, що регулюють правовий статус правоохоронних органів і судів в Україні, загальні напрямки удосконалення та підвищення ефективності діяльності яких визначено у Стратегії у сфері прав людини, Комплексному стратегічному плані реформування органів правопорядку та інших нормативно-правових актах, змістовну основу яких складають завдання щодо нейтралізації, блокування,

---

¹ Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології : теорія і практика : У 3-х кн. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. С. 191-192.

усунення тощо детермінант, що спричиняють та обумовлюють вчинення кримінальних правопорушень².

Проте, для того, щоб знизити рівень дискусійності з означеної проблематики та, з іншого боку, більш аргументовано довести, що зміст запобіжної діяльності включає у себе, поряд з кримінально-правовими та оперативно-розшуковими заходами (ст. ст. 1, 50 Кримінального кодексу (КК), Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»), й кримінально-процесуальний аспект (засади), без сумніву, досить важливо з'ясувати у цілому зміст такої кримінологічної категорії, як «кримінально-процесуальні засади запобігання кримінальним правопорушенням».

Додатковим аргументом з цього приводу виступають отримані у ході даного дослідження результати аналізу наукової літератури, законодавчих та інших нормативно-правових актів, а також практики їх реалізації, включаючи у судах України та Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), які дозволяють констатувати, що не дивлячись на відсутність у чинному кримінально-процесуальному законодавстві чітких правових норм, які пов'язані з необхідністю встановлення причин і умов, що сприяли вчиненню кримінальних правопорушень, детермінація усіх без винятку суспільних явищ і процесів у виді їх спричинення, обґрунтування і кореляції, зобов'язує й на рівні розгляду кримінального провадження встановлювати ті детермінанти, що породили і розвинули злочинну мотивацію винної особи, та, в кінцевому підсумку, привели її до вчинення кримінального правопорушення.

Виходячи з цього, можна зробити й інші висновки по суті досліджуваної проблематики, а саме: без законодавчо закріплених обов'язків для сторони обвинувачення у кримінальному провадженні (дізнавачів, слідчих і прокурорів) та суддів щодо виявлення та процесуального реагування на встановлені при цьому причини і умови, які сприяли виникненню та реалізації злочинного умислу винної особи, практично неможливо підвищити рівень ефективності запобіжної діяльності та знизити питому вагу рецидиву у загальній структурі злочинності в Україні.

Як свідчить практика, в основному, пріоритетною на сьогодні у суспільстві є діяльність правоохоронних органів, які здійснюють так зване спеціально-кримінологічне запобігання кримінальним правопорушенням та заради чого вони створюються у будь-якій державі. Сутність даного виду запобігання зазначеними суб'єктами зводиться до організації та реалізації заходів кримінологічної профілактики, відвернення та припинення кримінальних правопорушень³.

У свою чергу, заходи кримінологічної профілактики передбачають здійснення їх з метою випередження, обмеження, усунення джерел

---

² Батиргарєва В. С., Бабенко А. М. (2020). Аналіз сучасної криміногенної ситуації в Україні як інформаційна модель для розробки стратегії зменшення можливостей вчинення злочинів. *Архів кримінології та судових наук*. № 1. С. 39-54.

³ Голіна В. В. (2011). *Запобігання злочинності (теорія і практика)*: навч. посіб. Харків: Нац. юрид. акад. України. С. 22.

протиправних та кримінально караних діянь на об'єкти правової охорони (ст. 1 КК) та спрямованої на їх захист.

Саме з цих міркувань, як видається, для всіх суб'єктів спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням законодавець таку діяльність визначив ключовим завданням їх функціонування, яке закріплено у їх статутних законах (наприклад, у ст. 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» – для суб'єктів ОРД).

Особливе місце серед суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням займають учасники сторони обвинувачення у кримінальному провадженні (ст. ст. 36-41 КПК), які здійснюють заходи слідчої профілактики⁴. При цьому, як це витікає зі змісту ст. 25 Закону України «Про прокуратуру», на вказаний державний орган покладено обов'язок щодо координації діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності.

З урахуванням зазначеної норми права, без сумніву, можна вести мову й про наявність в нашій державі системи спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням, але з урахуванням того факту, що на законодавчому рівні галузь такої діяльності названо не сферою запобігання, а сферою протидії злочинності, що в останньому випадку зводить потенціал можливості першого виду суспільної профілактики лише до реагування правоохоронних органів, включаючи суб'єкти слідчої профілактики, на юридичні факти злочинної діяльності, а не на її випередження, обмеження, усунення тощо. При цьому протидія здійснюється тільки на стадії готування до вчинення кримінального правопорушення, або замаху на нього (ст. ст. 14, 15 КК).

У цілому ж, як показує практика, навіть в умовах відсутності у КПК норм кримінологічного характеру, суб'єкти слідчої профілактики, поряд з необхідністю реалізації завдань кримінального провадження (ст. 2), об'єктивно вимушені займатись питаннями запобіжної діяльності, що обумовлено, зокрема, як загальними засадами призначення покарання (ст. 65 КК), які передбачають обов'язок для учасників сторони обвинувачення у кримінальному провадженні вивчати особу, яка вчинила кримінальне правопорушення (а, це – чисто кримінологічний аспект кримінального процесу), так й встановлювати механізм вчинення будь-якого суспільно небезпечного діяння, який, у свою чергу, включає такі кримінологічні елементи, як: зв'язок і взаємодія зовнішніх детермінантів об'єктивної дійсності та внутрішніх процесів і станів винної особи (обставини, що пом'якшують чи обтяжують покарання (ст. ст. 66, 67 КК); мотиви та мотивацію суб'єкта злочинної діяльності; криміногенну орієнтацію; т. ін.)⁵.

Саме з цих міркувань і слід видозмінити зміст сучасної кримінальної процесуальної політики України шляхом, зокрема, внесення у чинний КПК норм щодо виявлення причин і умов вчинення конкретного злочину.

---

⁴ Голіна В. В., Головкін Б. М. (ред.) (2014). *Кримінологія: підручник*. Харків: Право, 2014. С. 157-158.

⁵ Закалюк А. П. (2007). Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. *Курс сучасної української кримінології : теорія і практика : у 3-х кн.* Київ: Видавничий Дім «Ін Юре». С. 277-286.